

การพัฒนาทักษะภาวะผู้นำทางการศึกษาในยุคประเทศไทย 4.0

The Development of Educational Leadership Skills in the Era of Thailand 4.0

พระครูปลัดรัตน์ จิตคุโณ
Phrakruparad Rat Thitagnuṇo

นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธบริหารการศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Degree of Doctor of Education, Buddhist Educational Administration,
Mahachalalongkornrajavidyalaya University. **Email:** PhrakhrupladRat@gmail.com

ผศ.ดร.บุญเชิด ชำนิศาสตร์
Asst.Prof. Dr.Booncherd Chumnisart

ครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธบริหารการศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Doctor of Education, Department of Buddhist Educational Administration,
Mahachalalongkornrajavidyalaya University. **Email:** chaibie2529@hotmail.com

รศ.ดร.สุทธิพงษ์ ศรีวิชัย
Assoc.Prof. Dr.Sutthipong Sriwichai

ครุศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพุทธบริหารการศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Master of Education, Department of Buddhist Educational Administration,
Mahachalalongkornrajavidyalaya University. **Email:** chaibie2529@hotmail.com

ตอบรับบทความ (Received) : 9 มกราคม 2567

เริ่มแก้ไขบทความ (Revised) : 20 มีนาคม 2567

รับบทความตีพิมพ์ (Accepted) : 25 เมษายน 2567

เผยแพร่ออนไลน์ (Available Online) : 30 เมษายน 2567

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อเสนอแนวทางการพัฒนาทักษะภาวะผู้นำทางการศึกษาในยุคประเทศไทย 4.0 พบว่า การพัฒนาทักษะภาวะผู้นำทางการศึกษาให้ก้าวทันการเปลี่ยนแปลงของโลก เบื้องต้นต้องพัฒนาผู้บริหารให้มีภาวะนำเป็นคนดีมีทักษะความสามารถ การคิดวิเคราะห์ สร้างวิสัยทัศน์ มีความเชี่ยวชาญเฉพาะด้าน และมีมนุษยสัมพันธ์กับทีมงานและองค์กรเครือข่ายทางการบริหารการศึกษาเพื่อให้ทันการเปลี่ยนแปลงในยุคประเทศไทย 4.0 และมุ่งพัฒนาตน คน และงาน เพื่อเพิ่มทักษะความสามารถด้านเทคโนโลยี การทำงานเป็นทีม และอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข

คำสำคัญ: การพัฒนาทักษะ ภาวะผู้นำทางการศึกษา ประเทศไทย 4.0

Abstract

This article aims to present a guideline for developing educational leadership skills in Thailand 4.0 for Developing educational leadership skills to keep up with the changing world Initially. The condition of executives who are good people must be developed to have skills and abilities analytical thinking to create a vision has specific expertise and human relations with teams and educational management networks to keep pace with the changes in Thailand 4.0 and aiming to develop oneself, people and work to increase technology skills teamwork and live happily together.

Keywords: Skill Development, Educational Leadership, Thailand 4.0

1. บทนำ

การเปลี่ยนแปลงทางสังคมอย่างรวดเร็วมาจากสาเหตุหลายประการด้วยกัน เช่น ความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีใหม่ ๆ ปัญหาทางด้านเศรษฐกิจ ปัญหาความว่างงาน และอัตราการเพิ่มขึ้นของประชากรที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว ก่อให้เกิดปัญหาพื้นฐานและปัญหาอื่น ๆ ติดตามมาเป็นลูกโซ่ โดยเฉพาะปัญหาด้านศีลธรรม จริยธรรมเสื่อมลง ความประพฤติในทางมิชอบของบุคคลหลายระดับและหลายองค์กร รวมถึงสถาบันทางการศึกษา จึงส่งผลกระทบต่อบุคคลอื่นและสังคมในที่สุด

สถานการณ์โลกปัจจุบันที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ซับซ้อน ก้าวสู่ยุคปฏิวัติอุตสาหกรรมครั้งที่ 4 (Industry 4.0) นำมาซึ่งการเปลี่ยนแปลงทุกมิติทั้งด้านธุรกิจ การลงทุน การใช้ชีวิต การปรับตัวให้สามารถรับมือกับความท้าทายเป็นโจทย์ให้กับหลายประเทศทั่วโลก ประเทศไทยได้ผลักดันนโยบายประเทศไทย 4.0 (Thailand 4.0)¹ เพื่อใช้เป็นโมเดลในการยกระดับขีดความสามารถในการแข่งขันของประเทศไปสู่การแข่งขันด้วยฐานขององค์ความรู้ การใช้นวัตกรรม กระจายโอกาสในการพัฒนาอย่างทั่วถึง และทุนทรัพยากรมนุษย์ที่ต้องมีความพร้อม โดยมีการปรับเปลี่ยน 4 มิติ คือ 1) ความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจ (Economic Wealth) 2) ความอยู่ดีมีสุขของผู้คนในสังคม (Social Well-being) 3) การยกระดับศักยภาพและคุณค่าของมนุษย์ (Human Wisdom) และ 4) การรักษาสິงแวดล้อม (Environmental Wellness) นำไปสู่คำว่า Thailand 4.0 ขับเคลื่อนอนาคตสู่ความมั่นคง มั่งคั่ง ยั่งยืน

ภาวะผู้นำทางการศึกษานี้มีอิทธิพลต่อประสิทธิผลขององค์กร ผลการปฏิบัติงาน ทั้งของกลุ่มและของผู้ใต้บังคับบัญชา เจตคติต่อการทำงาน ความพึงพอใจในการทำงาน ความผูกพันต่อองค์กร พฤติกรรมความเป็นพลเมืองที่ดี รวมถึงการพัฒนาบุคลากรในองค์กร และตัวแปรหรือปัจจัยอื่น ๆ อีกมากมาย ทฤษฎีภาวะผู้นำ สอดคล้องกับพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับ

1. สำนักโฆษก สำนักงานเลขาธิการนายกรัฐมนตรี ทำเนียบรัฐบาล, *วารสารไทยคู่ฟ้า*, ฉบับที่ 33 (มกราคม-มีนาคม 2560), 2. https://media.thaigov.go.th/uploads/document/66/2017/09/pdf/Thaikhufah03_2560.pdf.

ที่ 2) พ.ศ.2545² กำหนดให้มีภาระกระจายอำนาจการบริหารและการจัดการศึกษาไปยังคณะกรรมการสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาและสถานศึกษา โดยให้คณะกรรมการสถานศึกษาทำหน้าที่กำกับ ส่งเสริมและสนับสนุนภารกิจหลักของสถานศึกษา³ มีจุดมุ่งหมายเพื่อให้สถานศึกษามีความคล่องตัวมีอิสระ และบริหารจัดการศึกษาได้อย่างมีประสิทธิภาพได้มาตรฐานและสามารถพัฒนาอย่างต่อเนื่อง โดยผู้บริหารสถานศึกษาเป็นผู้ที่มีบทบาทอำนาจหน้าที่โดยตรงในการบริหารจัดการศึกษาให้บรรลุจุดมุ่งหมายอันเป็นการบริหารงานในรูปแบบใหม่ที่ผู้บริหารสถานศึกษาควรมีการรวบรวมจัดระบบและใช้ข้อมูลสารสนเทศที่เป็นปัจจุบันช่วยในการบริหารและตัดสินใจ วางแผนกำหนดทิศทางและดำเนินงานตามลำดับความสำคัญของปัญหา และนโยบายการบริหาร รวมทั้งกำกับติดตามประเมินผลการดำเนินงาน⁴ สอดคล้องกับ กิติ ตยัคคานนท์ กล่าวถึงภาวะผู้นำ เป็นศิลปะ หรือ ความสามารถของบุคคลหนึ่งที่จะจูงใจ หรือใช้อิทธิพลต่อบุคคลอื่น ไม่ว่าจะเป็นผู้ร่วมงาน หรือผู้ใต้บังคับบัญชา ในสถานการณ์ต่างๆ เพื่อปฏิบัติการ และ อำนาจการโดยใช้กระบวนการสื่อความหมายหรือติดต่อกันและกันให้ร่วมใจกันกับตน ดำเนินการจนกระทั่งบรรลุผลสำเร็จตามวัตถุประสงค์และเป้าหมายที่กำหนดไว้ การดำเนินจะเป็นไปในทางที่ดีหรือชั่วก็ได้⁵ จากความสำคัญดังกล่าวจึงทำให้ผู้เขียนสนใจที่จะศึกษาและนำเสนอในประเด็นของการพัฒนาทักษะภาวะผู้นำทางการศึกษาในยุคประเทศไทย 4.0 ให้เป็นถึงความสำคัญของภาวะผู้นำในยุค 4.0 ที่จะต้องอาศัยคุณธรรม ความรู้ ทักษะ และความคิดสร้างสรรค์ในการนำพาองค์กรให้เจริญก้าวหน้าท่ามกลางสังคมแห่งการเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็วต่อไป

-
2. กระทรวงศึกษาธิการ, พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ, พ.ศ. 2542 แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พุทธศักราช 2545, (กรุงเทพฯ: ศรุสภา, 2546), 15.
 3. สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, แนวทางการกระจายอำนาจการบริหารและการจัดการศึกษาให้คณะกรรมการเขตพื้นที่การศึกษาและสถานศึกษาตามกฎกระทรวงกำหนดหลักเกณฑ์และวิธีการกระจายอำนาจการบริหารจัดการศึกษา, (กรุงเทพฯ: ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย, 2550), 13.
 4. กระทรวงศึกษาธิการ, พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2545, (กรุงเทพฯ: กระทรวงศึกษาธิการ, 2545), 13.
 5. กิติ ตยัคคานนท์, เทคนิคการสร้างภาวะผู้นำ, พิมพ์ครั้งที่ 10, (กรุงเทพฯ: เพลออักษร, 2553), 22.

สรุปได้ว่า ผู้นำ คือ ผู้มีอำนาจหน้าที่ มีความสามารถดี เป็นบุคคลที่ได้รับการยอมรับ โดยสามารถที่จะประสานชักจูงบุคคลทั้งหลายให้เกิดความเชื่อมั่นและปฏิบัติตามด้วยความเต็มใจ และภาวะผู้นำ คือ การใช้อิทธิพลต่อบุคคลอื่นในการสร้างสรรค์หรือปลุกฝังศรัทธาความร่วมมือร่วมใจให้เกิดขึ้นในระหว่างผู้ร่วมงานหรือผู้ตาม ทั้งนี้ เพื่อให้การปฏิบัติงานเป็นไปในทิศทางที่ผู้นำหรือผู้บริหารต้องการ ซึ่งมีรายละเอียด ดังนี้

2.2 ประเภทของผู้นำและภาวะผู้นำยุคประเทศไทย 4.0

ผู้นำและลักษณะของผู้นำยุคประเทศไทย 4.0 จะเป็นแบบใดซึ่งขึ้นอยู่กับสถานการณ์ของสังคมในแต่ละแห่งเป็นตัวกำหนด เพราะผู้นำที่เป็นบุคคลธรรมดาที่สามารถที่จะได้รับการยอมรับจากมติมหาชน จึงต้องปรับปรุงตนเองให้เข้ากับสภาพแวดล้อมและสภาพการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอโดยเฉพาะภาวะผู้นำทางการศึกษา มีทักษะของนักวิชาการทั้งหลายต่อไปนี้

กวี วงศ์พุ่ม ได้จำแนกผู้นำออกเป็น 3 ประเภทด้วยกัน ได้แก่

1) พิจารณาตามความรับผิดชอบที่ผู้รับผิดชอบอยู่ ซึ่งแยกได้เป็นผู้นำซึ่งได้มาโดยอำนาจ อันได้แก่ ผู้นำที่เป็นผู้นำขึ้นมาโดยอาศัยอำนาจทางกฎหมายหรืออำนาจทางการปกครอง อำนาจจากการบังคับบัญชา ทำให้สามารถใช้บุคคลอื่น ๆ ให้เกิดประโยชน์ ในการดำเนินงาน เพื่อให้บรรลุเป้าหมายของกลุ่ม อำนาจของผู้นำในลักษณะนี้ใช้จำแนกได้ดังนี้

1.1 ผู้นำแบบใช้พระเดช ผู้นำในลักษณะนี้ได้อำนาจมาตามตัวบทกฎหมาย เป็นผู้ที่มีอำนาจตามกฎหมายและสามารถใช้อำนาจได้ตามกฎหมาย ผู้ใต้บังคับบัญชาต้องเชื่อฟังและปฏิบัติตาม ผู้นำประเภทนี้ได้แก่ ผู้นำตามหน้าราชการต่าง ๆ

1.2 ผู้นำลักษณะพิเศษหรือมีความสามารถพิเศษ ผู้นำที่มีคุณลักษณะนี้เป็นผู้ที่มีพรสวรรค์โดยกำเนิด มีมนุษยสัมพันธ์ที่ดี มีความสามารถพิเศษในการโน้มน้าวหรือเข้าใจคน ผู้นำประเภทนี้ไม่จำเป็นต้องมีตำแหน่งอย่างเป็นทางการ ความสัมพันธ์ระหว่างผู้นำและสมาชิกในกลุ่มจะออกมาในรูปแบบความร่วมมือร่วมใจกันทำงานด้วยความรักความศรัทธาที่มีสมาชิกในกลุ่มมีต่อผู้นำซึ่งจะเป็นให้พลังสมาชิกเหล่านั้นร่วมกันปฏิบัติตามคำแนะนำด้วยความเคารพนับถือที่สมาชิกในกลุ่มมีต่อผู้นำซึ่งจะเป็นให้พลังสมาชิกเหล่านั้นร่วมกันปฏิบัติตามคำแนะนำด้วยความพร้อมเพียง

1.3 ผู้นำแบบพ่อพระ ผู้นำลักษณะนี้ เป็นผู้นำที่เป็นจุดศูนย์กลางแห่งความรักเป็นจุดศูนย์กลางรวมศรัทธา ความศรัทธา ความเชื่อมั่นจากคนทั้งปวง ผู้นำในลักษณะนี้จะไม่ใช้อำนาจตามแบบอย่างผู้นำแบบใช้พระเดชหรือผู้นำในลักษณะพิเศษอำนาจต่าง ๆ เกิดจากแรงศรัทธารักและเคารพนับถือจากประชาชนโดยประชาชนจะพร้อมใจกันปฏิบัติตาม ผู้นำแบบ พ่อพระที่เห็นชัดคือ องค์พระมหากษัตริย์

2) พิจารณาจากวิธีการที่ผู้นำใช้ ซึ่งจำแนกได้ ดังนี้

2.1 ผู้นำแบบอัตนียม หรือแบบเผด็จการ คือ ผู้นำที่มีความก้าวร้าวใช้อำนาจเหนือผู้อื่น ช่มผู้อื่น ทำตัวเป็นจุดศูนย์กลางของกลุ่ม ความลำบากบ่าบั้น เกี่ยวกับความสัมพันธ์ที่มีต่อผู้อื่นนั้นมีน้อยมาก ผู้นำแบบอัตนียม จะมุ่งหนักไปทางด้านวินัยและชอบสัญลักษณ์ภายนอกที่แสดงถึงฐานะและอำนาจเป็นต้นว่า เครื่องแบบทางทหารหรือตำรวจผู้นำประเภทนี้ส่วนใหญ่แล้วจะมีความเชื่อมั่นในตัวเองเท่านั้น ความเชื่อในผู้อื่นได้บังคับบัญชาหากมีจะน้อยมากหรือแทบจะไม่มีเลย

2.2 ผู้นำแบบประชานิยมหรือการเป็นผู้นำแบบประชาธิปไตย ผู้นำประเภทนี้จะไม่มุ่งความสนใจเกี่ยวกับการมีอำนาจแต่ใช้วิธีการกระตุ้นหรือเร้าให้สมาชิกในกลุ่มมีส่วนร่วมกิจกรรม ร่วมออกความคิดเห็น ผู้นำในลักษณะนี้ไม่ได้ทำตัวเป็นจุดศูนย์กลางในการแสดงพฤติกรรมของกลุ่ม การนำกลุ่ม จะนำโดยอาศัยวิธีการเชิญชวนให้สมาชิกในกลุ่มมีส่วนร่วมออกความคิดเห็นเพื่อจะได้วัตถุประสงค์ของกลุ่ม สมาชิกในกลุ่มจะได้รับการสนับสนุนในกลุ่มร่วมกันพิจารณา

2.3 ผู้นำแบบเสรีนิยม ผู้นำในลักษณะนี้ เป็นผู้นำที่ปล่อยปละละเลยเปิดโอกาสให้สมาชิกในกลุ่มใช้เสรีภาพอย่างกว้างขวางจนดูประการหนึ่งขาดหลัก ยินยอมให้ทุกคนปกครองตนเองมากกว่าที่จะชี้แนะหรือจำกัดแนวทางปฏิบัติเป็นผู้นำประเภทปล่อยกลุ่มตามสบาย ในบางครั้งอาจจำเป็นจะต้องกำกับ ก็เป็นการกำกับหรือดูแลเพียงเล็กน้อยเท่านั้น ลักษณะผู้นำประเภทนี้โดยทั่ว ๆ ไปจะมีลักษณะเหนื่อยหน่ายเฉื่อยชา สมาชิกในกลุ่มต่างทำงานตามความพอใจของตนเองเป็นกลุ่มที่ขาดระเบียบวินัยเป็นที่สุด

3) พิจารณาจากบทบาทที่ผู้นำแสดง จำแนกได้ ดังนี้

3.1 ผู้นำแบบแสดงตนเองในลักษณะพ่อแม่ปกครองลูก คือ ทำตัวเหมือน

พ่อแม่ให้ลูกน้องเชื่อฟังและปฏิบัติตามเสมือนหนึ่งเป็นลูกหลานดูแลปกป้องและคุ้มครองลูกน้อง

3.2 ผู้นำแบบใช้กลอุบายกุมบังเหียนการบริหาร ผู้นำในลักษณะนี้จะพยายามสร้างอำนาจ ใช้อำนาจโดยอาศัยประสบการณ์ความรอบรู้และตำแหน่งของตนให้เข้ากับสถานการณ์ พยายามเชิดบุคคลหนึ่งขึ้นให้แสดงบทบาทเพื่อผลประโยชน์ของตนให้เข้ากับสถานการณ์

3.3 ผู้นำในลักษณะผู้เชี่ยวชาญประเภทนี้ไม่มีอำนาจในการบังคับบัญชาผู้อื่น ไม่ใช่หัวหน้างานโดยแท้จริง เพียงแต่คอยให้คำแนะนำทางวิชาการในสาขาที่ตนรอบรู้และถนัด¹⁰

ในขณะเดียวกัน สมพงษ์ เกษมสิน กล่าวถึงประเภทของผู้นำไว้เพื่อให้เห็นพฤติกรรมของผู้นำ 3 ประเภท คือ

1) พิจารณาจากสถานการณ์ของผู้นำ หรือลักษณะผู้ที่ได้มาซึ่งอำนาจ แบ่งออกเป็น 3 ประเภท ได้แก่

1.1 ผู้นำตกทอด คือ ผู้นำที่ได้รับตำแหน่งหน้าที่กลุ่มเพราะบิดามารดา เป็นผู้นำกลุ่ม ดังนั้น ตำแหน่งผู้นำจึงเป็นตำแหน่งมรดกตกทอดสืบกันมา สมาชิกจะมีการยอมรับผู้นำประเภทนี้ เพราะเคยมีความศรัทธาในบิดามารดามาก่อน จึงเป็นประเพณี

1.2 ผู้นำเป็นทางการ คือ ผู้นำที่ได้รับการแต่งตั้งให้เป็นหัวหน้ากลุ่มโดยวิธีดังต่อไปนี้

- ได้รับการแต่งตั้งจากผู้มีอำนาจสูงสุดขึ้นไปในกรณีผู้มีอำนาจจะไม่มีอำนาจสามารถพิเศษอะไร แต่เมื่อผู้มีอำนาจเห็นสมควรก็อาจแต่งตั้งได้

- ได้รับการเลือกตั้งจากสมาชิกของกลุ่ม ผู้นำประเภทนี้มักเป็นผู้ที่มีความคุณสมบัติพิเศษกว่าบุคคลอื่น ๆ ในกลุ่ม เช่น มีความคล่องแคล่ว มีการพูดจาโน้มน้าวจิตใจคนอื่นได้ดี เฉลียวฉลาดทำให้เป็นที่ศรัทธาของบุคคลในกลุ่ม ซึ่งได้รับการเลือกตั้งให้เป็นผู้นำเมื่อมีการเลือกตั้งแล้วสมาชิก ก็จะเสนอชื่อนี้ไปยังบุคคลที่มีอำนาจให้แต่งตั้งเป็นผู้นำแบบทางการต่อไป

10. กวี วงศ์พุด, ภาวะผู้นำ, (กรุงเทพฯ: ศูนย์ส่งเสริมวิชาชีพ, 2548), 4.

1.3 ผู้นำตามธรรมชาติ จะแสดงความสามารถออกมาจนเป็นที่ยอมรับของกลุ่มอย่างเปิดเผย เป็นผู้ที่มีความรักอย่างแท้จริงต่อการปฏิบัติหน้าที่และจะไม่ตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของผู้อื่น ยิ่งถ้าได้รับการฝึกฝนเป็นอย่างดีจะทำให้เขามีความสามารถสูงในการทำงาน เพราะเขามีลักษณะเด่นพิเศษอยู่ในตัวอยู่แล้ว ผู้นำตามธรรมชาติอาจแบ่งออกได้เป็น 3 ประเภท คือ ผู้นำแบบใช้พระเดช ผู้นำแบบใช้พระคุณ และผู้นำแบบพ่อพระ คือ ผู้นำที่มีลักษณะเป็นสัญลักษณ์อยู่ในตำแหน่งที่ควรแก่การเคารพนับถือได้แก่ พระองค์พระมหากษัตริย์

2) พิจารณาลักษณะหรือวิธีการที่ผู้นำใช้อำนาจ แบ่งผู้นำออกเป็น 3 ประเภท คือ

2.1 ผู้นำแบบอัตตาทิปไตย

2.2 ผู้นำแบบประชาธิปไตย

2.3 ผู้นำแบบตามสบาย

3) พิจารณาจากลักษณะและวิธีการทำงาน หรือบทบาทที่ผู้นำแสดงออกแบ่งเป็น 6 ประเภท คือ

3.1 ผู้นำแบบเจ้าระเบียบ

3.2 ผู้นำแบบบงการหรือคำสั่ง

3.3 ผู้นำแบบเชี่ยวชาญ คือ ผู้นำที่มีความรู้ความเชี่ยวชาญในเฉพาะสาขาวิชาที่ได้รับการฝึกอบรมมา

3.4 ผู้นำแบบจูง

3.5 ผู้นำแบบร่วมมือร่วมใจ

3.6 ผู้นำแบบบิดามารดา¹¹

สรุปได้ว่า ผู้นำดังที่ได้กล่าวมาแล้วนี้มีอยู่หลายประเภท ซึ่งแบ่งออกตามลักษณะความรับผิดชอบของผู้นำ ตามวิธีการที่ผู้นำใช้ ตามบทบาทหน้าที่ที่ผู้นำแสดงออก ตามการได้มาซึ่งอำนาจความเป็นผู้นำ ตามการใช้อำนาจของผู้นำและตามการแสดงออกของผู้นำ ซึ่งมีทั้งผู้นำแบบเป็นทางการและแบบไม่เป็นทางการตามความจริงแล้ว ผู้นำที่แท้จริงต้องมีคุณลักษณะแบบไม่เป็นทางการดีที่สุดเรียกว่า ผู้นำโดยธรรมชาติ

11. สมพงษ์ เกษมสิน, *การบริหาร*, (กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช, 2526), 462.

2.3 คุณลักษณะและคุณสมบัติของภาวะผู้นำ

ภาวะผู้นำมีลักษณะและคุณสมบัติหลายประการที่มีความสำคัญในการสะท้อนหน้าที่ของผู้นำหรือคุณสมบัติความเป็นผู้นำ โดยคุณลักษณะและทักษะสำคัญของภาวะผู้นำ มิชเชลล์และลาร์สัน จูเนียร์ กล่าวว่า องค์ประกอบสำคัญของคุณลักษณะและทักษะสำคัญของภาวะผู้นำมีความสำคัญ 3 ประการ ได้แก่

1) ภาวะผู้นำเป็นกระบวนการของการใช้อิทธิพลเหนือผู้ตามเพื่อให้มีพฤติกรรม การปฏิบัติงานให้ได้ตามความต้องการ โดยมีจุดมุ่งหมายขององค์กรเป็นเป้าหมาย ไม่ใช่เรื่องของบุคคลที่จะพึงมีภาวะผู้นำได้โดยไม่มีกระบวนการใด ๆ

2) ภาวะผู้นำที่จะเกิดได้ก็ต่อเมื่อผู้ตามยอมให้อิทธิพลต่อผู้ตาม โดยทั่วไปต้องพิจารณาถึงระดับความถูกต้องของอิทธิพลที่ใช้ด้วยว่าไม่ใช่เป็นการใช้อำนาจเข้าขู่เข็ญหรือบีบบังคับให้ทำตาม ในทางตรงกันข้าม การสร้างแรงจูงใจและสัมพันธภาพจะก่อให้เกิดอิทธิพลให้ผู้ตามโดยสมัครใจ

3) ภาวะผู้นำจะต้องอ้างถึงเมื่อจุดมุ่งหมายของกลุ่มหรือองค์กรประสบความสำเร็จ ดังนั้นหากผู้นำไม่สามารถนำกลุ่มไปสู่กลุ่มเป้าหมายได้ ย่อมหมายถึงผู้นำไม่ได้แสดงภาวะผู้นำอย่างมีประสิทธิภาพหรือไม่มีความสามารถในการเป็นผู้นำนั่นเอง

คนที่เป็ผู้นำมักมีลักษณะบางอย่างที่เด่นกว่าผู้ตาม คนที่เป็นผู้นำมักเป็นคนที่ม้อิทธิพลเหนือผู้อื่น ผู้อื่นยอมทำตาม เอาแบบอย่างในการทำงาน ผู้ตามบางคนถึงกับยอมถอดแบบผู้นำ บางคนลอกเลียนแบบอย่างของผู้นำตามคุณลักษณะของผู้นำ

แจ็ตสัน (Jackson) กล่าวถึง คุณลักษณะความเป็นผู้นำที่ดี ต้องประกอบด้วย¹²

1. มีความซื่อสัตย์ ไว้ใจได้ และเป็นศูนย์รวม
2. เป็นนักการสื่อสาร มีทักษะและความสามารถในการสื่อสารข้อมูลทั้งภายในและภายนอกองค์กร
3. เป็นคนของทุกคนหรือครองใจคน
4. เข้าพบหาได้ตลอดเวลา

12. ช่างโฮติ พันธุเวช, *การจัดการคุณภาพการศึกษา TQM*, (กรุงเทพฯ, มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา, 2552), 66.

5. เป็นมืออาชีพในการบริหารจัดการและมีผลงานในความสำเร็จ
 6. มีความเป็นผู้นำ นำคน นำงาน นำใจ และนำทีมงานสู่ความสำเร็จ
 7. ให้การช่วยเหลือ และเกื้อกูลแก่ลูกน้อง
 8. มีความเฉียบแหลม หรือฉลาดหลักแหลม
 9. การทำงานเป็นทีม มุ่งความสำเร็จของทีมงานมากกว่าให้ความสำคัญ
 10. เป็นนักฟังที่ดี รับฟังข้อมูลและข้อเท็จจริงให้มาก พูดแต่น้อย
- การเป็นผู้นำที่ดีต้องมีการฝึกฝนและต้องคุณสมบัติสำคัญของผู้นำที่ต้องมีติดตัว

ไว้¹³ คือ

1. ความรู้ ความสามารถ การใช้สติปัญญาเพื่อแก้ปัญหาต่าง ๆ ให้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี

2. เป็นผู้ที่มีสังคมดี คำว่าสังคมดี คือ ต้องมีลักษณะของการเป็นผู้นำที่มีอารมณ์มั่นคง มีวุฒิภาวะ มีความเชื่อมั่นในตนเอง มีความสนใจและใช้กิจกรรมต่าง ๆ อย่างกว้างขวางเพื่อประโยชน์ต่อการปฏิบัติงาน

3. เป็นผู้ที่มีแรงกระตุ้นภายใน คือ มีจิตสำนึกเกิดขึ้นในตัวผู้นำ เป็นแรงกระตุ้นที่เกิดขึ้นจากความสัมพันธ์ต่อแรงจูงใจที่จะโน้มน้าวให้ผู้ปฏิบัติงานมีความปรารถนาที่จะทำงานตรงนั้นให้เกิดความสำเร็จ

4. เป็นผู้ที่มีทัศนคติที่ดีและมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดี ผู้นำจะต้องตระหนักในคุณค่าและศักดิ์ศรีของตัวเอง ของลูกน้อง มีความสัมพันธ์ที่ดีกับทุกคน มองโลกในแง่ดีใน การที่จะทำให้กิจการต่าง ๆ ประสบผลสำเร็จตามเป้าหมาย

ผู้นำองค์กรต่าง ๆ กำลังเผชิญหน้ากับความท้าทายของการเปลี่ยนแปลงบริบทสภาพสิ่งแวดล้อมที่เต็มไปด้วยความซับซ้อน และมีพลวัตสูง อันเกิดจากอิทธิพลของกระแสโลกาภิวัตน์ มีผลทำให้ศักยภาพในการแข่งขันขององค์กรต่าง ๆ สูงขึ้นตามลำดับ การที่องค์กรจะสามารถอยู่รอดปลอดภัยภายใต้สภาวะการณ์ย่อมขึ้นอยู่กับ การตัดสินใจที่ถูกต้อง มีความสมเหตุสมผล รอบคอบและทันต่อสถานการณ์ของผู้บริหารในฐานะที่เป็นผู้นำขององค์กร

13. จอมพงศ์ มงคลวนิช, *การบริหารองค์การและภาวะผู้นำทางการศึกษา*, (กรุงเทพฯ: วี พรินท์, 2556), 197.

2.4 แนวทางการพัฒนาทักษะภาวะผู้นำทางการศึกษา

การพัฒนาภาวะผู้นำทางการศึกษาได้มีนักปราชญ์ทางการศึกษาและทางพระพุทธศาสนาที่มีประสบการณ์ในการบริหารการศึกษาได้ให้แนวคิดที่น่าสนใจดังนี้ พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) ได้กล่าวไว้ว่า นักบริหารจะทำหน้าที่สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี ต้องสร้างภาวะผู้นำ 3 ประการ ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ใน ทุติยปาปณิกสูตร ดังนี้¹⁴

1. **จักขุมา** หมายถึง มีปัญญามองการณ์ไกล ถ้าเป็นนักบริหารทั่วไปต้องสามารถวางแผนและฉลาดในการใช้คนคุณลักษณะข้อแรกนี้ตรงกับภาษาอังกฤษว่า Conceptual Skill คือ ความชำนาญในการใช้ความคิด

2. **วิรูโร** หมายถึง มีความเชี่ยวชาญเฉพาะด้าน เช่น พ่อค้าเพชร ต้องดูออกว่าเป็นเพชรแท้ หรือเพชรเทียม แพทย์หัวหน้าคณะผ่าตัดต้องเชี่ยวชาญการผ่าตัด คุณลักษณะที่สองนี้ตรงกับคำว่า Technical Skill คือ ความชำนาญด้านเทคนิค

3. **นิสสยสัมปนโน** หมายถึง พึ่งพาอาศัยคนอื่นได้ เพราะเป็นคนมีมนุษยสัมพันธ์ดี คุณลักษณะที่สามนี้สำคัญมาก “นกไม่มีขน คนไม่มีเพื่อน ขึ้นสู่ที่สูงไม่ได้” ข้อนี้ตรงกับคำว่า Human Relation Skill คือ ความชำนาญด้านมนุษยสัมพันธ์ ซึ่งหลักการทางพระพุทธศาสนา สอดคล้องกับ สุพจน์ วังสินธ์ ว่า การพัฒนาทักษะภาวะผู้นำทางการศึกษาสามารถทำได้ผ่านหลายวิธีและแหล่งที่มาต่าง ๆ โดยมีวิธีที่สามารถใช้ในการพัฒนาทักษะภาวะผู้นำทางการศึกษา¹⁵ ได้แก่

1) การเข้ารับการอบรมและสัมมนา การเข้ารับการอบรมและสัมมนาเป็นทางเลือกที่ดีเพื่อเรียนรู้ทักษะผู้นำ สามารถได้ยินประสบการณ์และความรู้จากผู้นำที่มีประสบการณ์มากมาย

2) การเข้าร่วมโครงการพัฒนาผู้นำ มีหลายโครงการที่เน้นการพัฒนาทักษะภาวะผู้นำ ซึ่งส่วนมากมีการสนับสนุนทั้งจากหน่วยงานภาครัฐและเอกชน

14. พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), *พุทธวิธีในการบริหาร*, (พระนครศรีอยุธยา: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2549), 38–39.

15. จอมพงษ์ มงคลวนิช, *การบริหารจัดการองค์กรและบุคลากรทางการศึกษา*, พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพฯ: วี พรินท์, 2556), 182.

3) การเข้าร่วมกิจกรรมที่เกี่ยวข้อง การเข้าร่วมกิจกรรมนอกหลักสูตรการศึกษา เช่น การทำงานอาสาสมัคร หรือการเป็นสมาชิกในองค์กร สามารถสร้างโอกาสในการพัฒนาทักษะผู้นำ

4) การอ่านหนังสือ การอ่านหนังสือและวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับการบริหาร และการนำ สามารถเสริมความรู้และเปิดมุมมองใหม่ ๆ

5) การเรียนรู้จากประสบการณ์ทำงาน การทำงานในสถานประกอบการและการเรียนรู้จากประสบการณ์จริง สามารถช่วยในการพัฒนาทักษะผู้นำได้มาก

6) การติดตามทักษะผู้นำในองค์กร ผู้นำทางการศึกษาสามารถขอคำแนะนำ และติดตามทักษะผู้นำที่มีประสบการณ์ในองค์กร

7) การเข้าร่วมกลุ่ม การเข้าร่วมกลุ่มศึกษาหรือกลุ่มทำโครงการที่เน้นการพัฒนาทักษะผู้นำ สามารถสร้างโอกาสในการแลกเปลี่ยนประสบการณ์และความรู้

จากประเด็นดังกล่าวสามารถสรุปคุณลักษณะที่สำคัญของผู้บริหารสถานศึกษา อย่างมืออาชีพในยุคปฏิรูปการศึกษาได้ว่า 1) มีวิสัยทัศน์กว้างไกล ใจกว้างเปิดโอกาสให้ครูมีเสรีภาพในการคิด และปฏิบัติการเปลี่ยนแปลงการจัดการเรียนรู้ให้เกิดตามเป้าหมายของการจัดการศึกษา 2) มีบุคลิกภาพประชาธิปไตย ใช้หลักเหตุผลในการบริหารงาน 3) มีจิตสำนึกในความมุ่งมั่น 4) มีคุณภาพในการจัดการระบบบริหารโรงเรียน โดยการนำระบบคุณธรรมมาใช้ 5) สร้างขวัญกำลังใจให้ครู มีกำลังใจที่จะเป็นครูดี ครูเก่ง ครูที่ปรึกษา (Mentor) บทบาทของผู้บริหารโรงเรียนในการปฏิรูปกระบวนการเรียนรู้โดยยึดผู้เรียนเป็นสำคัญ ผ่านวิธีที่สามารถใช้ในการพัฒนาทักษะภาวะผู้นำทางการศึกษา ได้แก่ 1) การเข้ารับการอบรมและสัมมนา 2) การเข้าร่วมโครงการพัฒนาผู้นำ 3) การเข้าร่วมกิจกรรมที่เกี่ยวข้อง 4) การอ่านหนังสือ 5) การเรียนรู้จากประสบการณ์ทำงาน 6) การติดตามทักษะผู้นำในองค์กร 7) การเข้าร่วมกลุ่มผู้นำ หากผู้บริหารการศึกษาสามารถปฏิบัติตามวิธีนี้ได้ก็จะทำให้เกิดภาวะผู้นำที่สามารถนำพาองค์กรพัฒนาอย่างมีประสิทธิภาพ

3. บทสรุป

ผู้นำเป็นผู้มีอำนาจหน้าที่ มีความสามารถดี เป็นบุคคลที่ได้รับการยอมรับ โดยสามารถที่จะประสานชักจูงบุคคลทั้งหลายให้เกิดความเชื่อมั่นและปฏิบัติตามด้วยความเต็มใจ และภาวะผู้นำคือการใช้อิทธิพลต่อบุคคลอื่นในการสร้างสรรค์หรือปลูกฝังศรัทธาความร่วมมือร่วมใจให้เกิดขึ้นในระหว่างผู้ร่วมงานหรือผู้ตาม ทั้งนี้เพื่อให้การปฏิบัติงานเป็นไปในทิศทางที่ผู้นำหรือผู้บริหารต้องการ ผู้นำดังที่ได้กล่าวมาแล้วนั้น มีอยู่หลายประเภท ซึ่งแบ่งออกตามลักษณะความรับผิดชอบของผู้นำ ตามวิธีการที่ผู้นำใช้ ตามบทบาทหน้าที่ที่ผู้นำแสดงออก ตามการได้มาซึ่งอำนาจความเป็นผู้นำ ตามการใช้อำนาจของผู้นำและตามการแสดงออกของผู้นำ ซึ่งมีทั้งผู้นำแบบเป็นทางการและแบบไม่เป็นทางการตามความจริงแล้วผู้นำที่แท้จริงต้องมีคุณลักษณะแบบไม่เป็นทางการดีที่สุดเรียกว่า ผู้นำโดยธรรมชาติ คนที่เป็นผู้นำมักมีลักษณะบางอย่างที่เด่นกว่าผู้ตาม คนที่เป็นผู้นำมักเป็นคนที่มีอิทธิพลเหนือผู้อื่น ผู้อื่นยอมทำตาม อีกทั้งผู้ตามยอมได้นำเอาความประพฤติ ได้นำเอาแบบอย่างในการทำงาน ผู้ตามบางคนถึงกับยอมถอดแบบผู้นำ บางคนลอกเลียนแบบอย่างของผู้นำตามคุณลักษณะของผู้นำ ผู้นำองค์กรต่างๆกำลังเผชิญหน้ากับความท้าทายของการเปลี่ยนแปลงบริบทสภาพสิ่งแวดล้อมที่เต็มไปด้วยความซับซ้อน และมีพลวัตสูง อันเกิดจากอิทธิพลของกระแสโลกาภิวัตน์ มีผลทำให้ศักยภาพในการแข่งขันขององค์กรต่าง ๆ สูงขึ้นตามลำดับ การที่องค์กรจะสามารถอยู่รอดปลอดภัยภายใต้สภาวะการณ์ย่อมขึ้นอยู่กับ การตัดสินใจที่ถูกต้อง มีความสมเหตุสมผล รอบคอบและทันต่อสถานการณ์ของผู้บริหารในฐานะที่เป็นผู้นำขององค์กร แนวทางการพัฒนาภาวะผู้นำทางการศึกษาในยุคประเทศไทย 4.0 ได้ดังนี้

1. เป็นผู้นำในการพัฒนาคุณธรรม จริยธรรม และค่านิยมที่พึงประสงค์ของครูและนักเรียน
2. เป็นผู้นำในการบริหารที่มีความคิดสร้างสรรค์ทันการเปลี่ยนแปลงในยุคประเทศไทย 4.0
3. เป็นผู้นำด้านการนำนวัตกรรม และเทคโนโลยี มาใช้ในการพัฒนาการบริหารการศึกษา

4. เป็นผู้ประสานความร่วมมือกับชุมชน และเป็นผู้นำในการบริหารงานแบบประชาธิปไตย โดยร่วมกันทำงานเป็นทีม และส่งเสริมให้ทุกคนมีส่วนร่วมอย่างแข็งขัน

5. เป็นผู้นำในการบริหารคุณภาพ โดยให้ทุกคนมีส่วนร่วมคิด ลงมือทำ ร่วมตัดสินใจ และรับผิดชอบร่วมกัน เพื่อมุ่งพัฒนาคุณภาพของผู้เรียนเป็นสำคัญ และเป็นผู้สร้างขวัญและกำลังใจแก่บุคลากรเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมในการเรียนรู้ และแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน มีเครือข่ายร่วมมือกันในการจัดการศึกษาอย่างมีคุณภาพ

รายการอ้างอิง

- กระทรวงศึกษาธิการ. พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ. พ.ศ. 2542 แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พุทธศักราช 2545. กรุงเทพฯ: ครูสภา, 2546.
- กวี วงศ์พุด. ภาวะผู้นำ. กรุงเทพฯ: ศูนย์ส่งเสริมวิชาชีพ, 2538.
- กิติ ตย์คคานนท์. เทคนิคการสร้างภาวะผู้นำ. พิมพ์ครั้งที่ 10. กรุงเทพฯ: เปลาอักษร, 2553.
- จอมพงศ์ มงคลวนิช. การบริหารองค์การและภาวะผู้นำทางการศึกษา. กรุงเทพฯ: วี พรีนซ์, 2556.
- _____. การบริหารจัดการองค์การและบุคลากรทางการศึกษา. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: วี พรีนซ์, 2556.
- ช่วงโชติ พันธุเวช. การจัดการคุณภาพการศึกษา TQM. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา, 2552.
- ประเวศ วะสี. ภาวะผู้นำสภาพในสังคมไทยและวิธีแก้ไข. กรุงเทพฯ: มติชน, 2542.
- พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมมจิตโต). พุทธวิธีในการบริหาร. พระนครศรีอยุธยา: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2549.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). ภาวะผู้นำ. กรุงเทพฯ: สุขภาพใจ, 2551.
- มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช. ทฤษฎีและแนวปฏิบัติในการบริหารการศึกษาหน่วยที่ 5-8. พิมพ์ครั้งที่ 2. นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, 2541.
- สมพงษ์ เกษมสิน. การบริหาร. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช, 2526.
- สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน. แนวทางการกระจายอำนาจการบริหารและการจัดการศึกษาให้คณะกรรมการเขตพื้นที่การศึกษาและสถานศึกษาตามกฎหมายกระทรวงกำหนดหลักเกณฑ์และวิธีการกระจายอำนาจการบริหารจัดการการศึกษา. กรุงเทพฯ: ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย, 2550.
- สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ. สถาบันส่งเสริมการประเมินคุณภาพและมาตรฐานการศึกษาแห่งชาติ. กรุงเทพฯ: สำนักนายกรัฐมนตรี, 2543.

สำนักโฆษก สำนักงานเลขาธิการนายกรัฐมนตรี ทำเนียบรัฐบาล. วารสารไทยคู่ฟ้า.
เล่มที่ 33 (มกราคม-มีนาคม 2560). [https://media.thaigov.go.th/uploads/
document/66/2017/09/pdf/Thaikhufah03_2560.pdf](https://media.thaigov.go.th/uploads/document/66/2017/09/pdf/Thaikhufah03_2560.pdf)